

- 21 Вівдиченко І. І. Комуністична партія України / І. І. Вівдиченко, В. С. Костенко, І. Д. Назаренко, П. І. Павлюк, У. І. Рядніна, В. М. Самофалов, А. Т. Чеканюк, О. Т. Юрченко // Українська Радянська Енциклопедія / Головна редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) та ін. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1965. – Т. 17: Українська Радянська Соціалістична Республіка. – С. 177-201.
- 22 Крижанівський С. А. Радянська література / С. А. Крижанівський // Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1965. – Т. 17. – С. 559.
- 23 Там само.
- 24 ЦДАВО України. – Ф. 4750. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 34.
- 25 ЦДАМЛМ України. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр. 100. – Арк. 1.
- 26 Там само. – Арк. 3.
- 27 Там само. – Спр. 192. – Арк. 3.
- 28 ЦДАМЛМ України. – Ф. 169. – Оп. 1. – Спр. 388. – Арк. 47-48 зв.
- 29 Усі частини мемуарної трилогії Ю. Смолича зберігалися у бібліотеці М. Кошарнівського з автографами письменника: “Вельмишановному Миколі Григоровичу Кошарнівському на добру згадку. 17.V.69. Конча-Озерна. Юрій Смолич» та “Вельмишановному Миколі Григоровичу Кошарнівському на добру пам’ять про наше покоління. 30.VII.70. Київ. Юрій Смолич».
- 30 Див.: Рубльов О. “Я мушу продовжувати свою справу літописця...»: Гулагівська “одісея» Надії Суровцової 1927-1954 рр. у реабілітаційно-мемуарному контексті / О. С. Рубльов, П. Е. Синицький // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2007. – № 2 (29). – С. 275-277.

УДК:378.(477.83-25)ЛНУ“1914/1918”

© Ісаюк Олеся (Львів)

СТУДЕНТСЬКИЙ СКЛАД ФІЛОСОФСЬКОГО ТА ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТІВ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – 1918 рр.): ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті розглядаються зміни у національній, релігійній, соціальній, статевій структурі студентської спільноти Львівського університету в роки Першої світової війни та їхня залежність від перебігу воєнних дій. Особливу увагу приділено українській частині студентської громади та випадкам виразного впливу воєнних подій на формування складу студентства.

Ключові слова: Львівський університет, студент, Перша світова війна, філософський факультет, юридичний факультет.

Ісаюк А.

Студенческий состав философского и юридического факультетов Львовского университета в годы Первой мировой войны (1914 – 1918 гг): сравнительная характеристика

В статье рассматриваются изменения в национальной, религиозной, социальной, половой структуре студенческого сообщества Львовского университета в годы Первой мировой войны и их зависимость от хода военных действий. Особое внимание уделено украинской части студенческой общины и случаи выраженного влияния военных событий на формирование состава студенчества.

Ключевые слова: Львовский университет, студент, Первая мировая война, философский факультет, юридический факультет.

Isauk O.

Changes Among Student Common of Philosophy and Law Faculties of Lviv University in the Years of the First World war (1914 – 1918): Comparative Characteristics

There is analyzed in article changes of ethnical, social, religious changes among students of two biggest faculties of Lviv University, which were philosophy and law faculties in the years of the First World war. These changes are researched in the background of war events. The main goal of article is to control relations between war situation and changes among student community. War times didn't became cause for cardinal changes among students, except increase of count mobilized students, women among students and another similar categories and decrease of count students from foreign countries. Structure of student community retranslated ethnical and religious structure of Galicia.

Key words: Lviv University, student, First World war, philosophy faculty, law faculty.

На склад студентської спільноти Львівського університету постійно впливав ряд об'єктивних чинників – національний та соціальний склад населення регіону, економічний стан краю, політичні обставини. Винятково важливою подією у цьому відношенні стала Перша Світова війна. З серпня 1914 року Львів опинився у прифронтовій смузі, 3 вересня 1914 року місто було окуповане російськими військами, під чиїм контролем перебувало до червня 1915 року. Надалі місто перебувало під австрійським контролем до закінчення війни в листопаді 1918 року. У Галичині закінчення Першої Світової війни переросло у війну між українцями та поляками, тому університет продовжував функціонувати в умовах військового часу, по суті, до 1921 року.

У статті розглядаються зміни у складі студентської спільноти за кількома основними параметрами – кількість, віровизнання, національне та соціальне походження, статевий склад. Військова ситуація також сприяла появі або кількісному зросту специфічних груп студентів. Насамперед це були студенти-військові, студенти з інших регіонів Австрійської імперії, студенти,

які в перші роки війни були змушені перервати навчання, оскільки були мобілізовані в діючу армію або виїхали у віддаленіші райони.

Основним джерелом для досліджень складу студентської спільноти є статистичні джерела - каталоги та списки студентів, переліки екзаменованих, екзаменаційні відомості та подібне. Для дослідження обрано каталоги студентів, як тип документації, який містить найповнішу інформацію про студентів. Каталоги формувалися на підставі анкет, які заповнював кожен студент, записуючись на заняття. В таких каталогах зазначалися імя та прізвище студента, його рік та місце народження, релігія та рідна мова, імя та прізвище батька (або опікуна у разі відсутності), місце перебування та сімейний стан. Дуже часто студенти вписували також рід занять, що дозволяє більш-менш точно встановити соціальну структуру студентства. Студенти-чоловіки також вказували військовообов'язаність.

Усі каталоги є складовою частиною фонду 26 "Львівський університет" Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Каталоги студентів згруповані в окремому описі №15, який охоплює весь масив каталогів від 1851 до 1939 року. За означений період повністю збережено каталоги студентів філософського факультету, що стосується юридичного, тут збереженість неповна, оскільки втрачено каталоги за перший семестр 1916 – 1917 року. У комплекті каталогів філософського факультету відсутні каталоги за 1915 – 1916 роки. Закономірною є відсутність будь-яких каталогів за 1914 – 1915 рік, тобто період перебування Львова під контролем російських військ. Хоча початково університетська влада не планувала закриття університету, російська влада не погодилася на початок навчання, аргументуючи своє рішення складною фронтовою ситуацією. Внаслідок такої позиції влади первісно Сенат університету прийняв рішення про звичайне відтермінування початку навчання¹, що переросло в фактичне закриття університету для студентів аж до повернення австрійських військ.

Для детальнішого аналізу обрано два найпопулярніші і найбільші з чотирьох існуючих в тогочасному Університеті факультетів – юридичний (права і політичних наук) та філософський. Останній об'єднував ряд гуманітарних та політехнічних спеціальностей – філологію, історію, власне філософію, математику, геологію, природничі науки та інші. Хоча Перша Світова війна тривала у 1914 – 1918 роках, проаналізовано період починаючи з 1915 року, оскільки в перший рік війни заняття в Університеті не проводилися. В аналіз включено також 1918 – 1919 навчальний рік, оскільки власне війна тривала до осені 1918 року, а в умовах Галичини вона плавно переросла в українсько-польський збройний конфлікт.

У підсумку в таких каталогах збиралися відомості про кількість студентів, їхній конфесійний, мовний, соціальний склад, внаслідок чого є можливим відтворити доволі точний портрет студентської спільноти, відслідкувати зміни протягом означеного відрізка часу та на основі співставлень з перебігом політичних подій проаналізувати ступінь залежності складу студентської громади від перебігу політичних і військових подій.

Хоча каталоги студентів є основним джерелом для дослідження національних, соціальних, релігійних та інших змін у середовищі студентства, це не знецінює інших джерел до теми. Додатковими джерелами інформації, особливо в тому, що стосується процесу формування такої, а не інакшої структури студентської спільноти, є документація управлінських органів Університету, зокрема протоколи засідань Сенату. Серед питань, які фігурували на цих засіданнях, є також питання, які стосувалися регулювання національного складу студентства або ж рішення щодо урегулювання статусу нетипових груп студентів – наприклад, тих, хто через мобілізацію були змушені перервати навчання або студентів, які поверталися з інших університетів, куди були евакуйовані і бажали поновити навчання у Львові. Цінні деталі також можна почерпнути зі спогадів поодиноких осіб, які в досліджуваній період навчалися або викладали в університеті.

Найчутливішим до змін параметром була кількість студентів. Загальна кількість студентів різко зменшилася, що було передбачуваним наслідком масової мобілізації в армію². У випадку українських та польських студентів відтік проходив не тільки до австрійської армії, а й до національних частин – Українських Січових стрільців у випадку українців та Легіонів Польських – у випадку поляків.

Загально у 1915 – 1916 навчальному році на юридичному факультеті навчалось 387 студентів, на філософському тоді ж – 353 студенти; у 1916 – 1917 – відповідно 310 і 367; у 1917 – 1918 – 673 і 525 студенти³. Як видно зі статистики, кількість студентів зростала. На це впливало три фактори, причому всі три були спричинені війною.

Перш за все, на кількість студентів університету впливала близькість фронту. Протягом 1914 – 1916 років Галичина або була лінією фронту, або знаходилася у прифронтовій смузі. Саме на цей

період припав час окупації Львова російськими військами. У 1916 році російські війська наново окупували частину території краю⁴, що не сприяло нормальній роботі університету. Більше того – у тому ж таки 1916 році Сенат університету серйозно обговорював можливість повторної евакуації університету⁵. У 1917 році лінія боїв перемістилася східніше – в сучасну Тернопільську область та на Волинь, а Галичина стала відносно спокійним регіоном, відповідно, розпочався притік студентів.

Залежність кількості студентів від напруженості ситуації в регіоні ще раз підтвердилася у другому семестрі 1918 – 1919 навчального року, який збігся в часі з українсько-польською війною. Кількість студентів у цьому семестрі була найнижчою за весь аналізований період на обох факультетах, ледве сягаючи позначки 250 чоловік на факультеті.

У ситуації безпосередньої загрози російської окупації Львова частина університету була евакуйована до Відня. Там опинилася більша частина професорів та значна кількість студентів. Останні виїжджали також до Кракова, Праги та Інсбруку⁶. Після повернення Львова під австрійський контроль, студенти частково повернулися Львова. Кількість таких студентів залишалася значною до кінця війни.

Третім джерелом зросту кількості студентів стала демобілізація внаслідок поранень та хвороб тих, кого мобілізували раніше. Багато хто з них повертався до перерваного навчання. Ще одним джерелом поповнення числа студентів з боку армії стали військовослужбовці, прикріплені до штабів тих частин, які у відповідний період часу перебували у Львові. Підтвердженням цього є наявність у каталогах студентів доволі великої кількості демобілізованих з австрійської армії, колишніх солдатів національних легіонів – Українських Січових Стрільців та Легіонів Польських. На філософському факультеті кількість студентів – військових протягом 1915 – 1917 років залишалася невисокою – на факультеті одночасно навчалася щонайбільше 9 таких студентів⁷. Їхня кількість різко зросла у другому семестрі 1917 – 1918 року – до 99 чоловік, у першому семестрі 1918-1919 року їх стало 105 осіб⁸. На юридичному факультеті у 1915 – 1916 навчальному році таких студентів не було взагалі, наступного навчального року їх дещо збільшилося, зокрема, серед студентів було двоє офіцерів чинної служби⁹. Натомість у першому семестрі 1917 – 1918 року таких студентів налічувалося 31 особа, причому переважаючою групою були колишні “усусуси” – всього 27 осіб, порівняно з 3 колишніми “легіоністами” та 1 австрійським офіцером дійсної служби¹⁰. Найбільше студентів-військових почало вступити на факультет на другому семестрі 1917 – 1918 року – 236 осіб, серед яких знаходилися Січові Стрільці, солдати австрійської армії та польських Легіонів¹¹. Пік присутності в університеті демобілізованих студентів, прийшовся, проте, на повоєнні роки, що цілком закономірно. Для частини студентів-воjakів університет був не тільки можливістю наново влитися в цивільне життя та здобути освіту, а й свого роду прикриттям у період осені 1918 року, коли швидка поразка Австро-Угорської імперії у війні стала очевидною і в умовах Галичини українці та поляки почали взаємно готуватися до протиборства. Крім легальних організацій, на території Галичини діяли також напівлегальні товариства і дехто з учасників цих товариств використовував університетські студії як прикриття справжньої мети свого перебування у Львові¹². Другим визначальним параметром є національна структура студентства. Оскільки у каталогах не передбачалася графа “національність”, відтворити національну структуру з усіма її коливаннями можливо тільки на підставі аналізу мовної та конфесійної приналежності, у випадку іноземців – також громадянства. Поділ за конфесійною та мовною ознаками можна спостерігати на наступних таблицях:

Конфесійний поділ

Релігія		Філософський				Юридичний			
		РК	ГК	М	ПР	РК	ГК	М	ПР
1915 - 1916	I					212	74	88	2
	II					181	71	95	2
1916-1917	I	181	45	63	-	183	65	68	1
	II	155	47	53	2				
1917-1918	I	223	75	117	5	368	203	215	8
	II	220	121	149	6	687	408	399	11
1918 - 1919	I	82	35	82	1				
	II	262	83	238	5	194	-	36	1

Мовний поділ

Юридичний факультет

	1915-1916	1916-1917	1917-1918	1918-1919

	I	II	I	II	I	II	I	II
Польська	297	255	237	-	499	1078*		
Українська	65	64	64	-	191	375		-
Єврейська	25	23	16	-	77			-
Німецька	2	3	2	-	24	20		-
Інші мови	-	-			1 (чеська)	1		-

Філософський факультет

	1915-1916		1916-1917		1917-1918		1918-1919	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Польська			239	199	285	-	-	-
Українська			46	46	83	-	-	-
Єврейська			4	9	38	-	-	-
Німецька			-	1	7	-	-	-
Інші мови			-	-	2	-	-	-

Найчисельнішою національною групою серед студентства обох факультетів залишалися польськомовні студенти. Вони ж є найодноріднішою національною групою, у випадку якої практично повністю збігалися конфесійні та мовні межі. На юридичному факультеті кількісна частка поляків зростала практично щосеместру – від 247 чоловік у першому семестрі 1915 – 1916 до 1078 осіб у другому семестрі 1917 – 1918 навчального року¹³.

Кількість українців на факультеті трималася на рівні 64 чоловік протягом 1915 – 1917 років, після чого різко зросла до 191 у першому семестрі 1917 – 1918 року та 375 у другому¹⁴. Аналогічно кількість німців, яка зазвичай, як видно з таблиці, не перевищувала кількох осіб на курс, різко зростає у 1917 – 1918 році до 24 у першому семестрі та 20 у другому¹⁵. Також у цьому семестрі з'явилися чехи¹⁶.

У релігійному відношенні на факультеті були представлені усі конфесії, присутні в Галичині. Найбільше було римо-католиків – у 1915-1916 навчальному році їхня кількість становила 215 і 184 особи у відповідних семестрах¹⁷; у першому семестрі 1916 – 1917 навчального року – 183 особи¹⁸; у 1917 – 1918 навчальному році – 368 і 687 осіб¹⁹, у другому семестрі 1918 – 1919 року – 194 особи²⁰. Кількість греко-католиків у 1915 – 1917 роках коливалася між 65 і 74 особами, у першому семестрі 1917 – 1918 навчального року різко зрісши до 203 осіб, а в другому семестрі того ж року греко-католиків було уже 408 осіб²¹. В зимовому семестрі 1918 – 1919 року їхня кількість зберігалася на високому рівні, але у другому семестрі вони зникли повністю.

Деяку подібну динаміку демонструє статистика присутності юдеїв на факультеті. У 1915 – 1917 роках їхня кількість коливалася у різних семестрах між 68 і 95 особами, після чого відбулося різке збільшення їхньої кількості до 215 осіб у першому семестрі 1917 – 1918 навчального році. Наступного семестру їх стало уже 399 осіб, а через рік, у другому семестрі 1918 – 1919 навчального року, на факультеті навчалося тільки 36 представників “моїсейового визнання”²². Протестанти на факультеті практично не були представлені, за винятком 1917 – 1918 навчального року, коли їхня кількість зросла до 8 і 11 чоловік у відповідних семестрах.

Відтворити національну структуру студентства філософського факультету є складнішим завданням, оскільки за 1915 – 1916 роки каталоги не збереглися цілковито, а, починаючи з другого семестру 1917 – 1918 року у формі вступної анкети для філософського факультету перестала фігурувати рубрика “рідна мова”, тому у цьому випадку можна робити висновки лише на основі вказаної релігійної належності, що сильно звужує можливості для точного відтворення картини. Зокрема, таким чином втрачається можливість вичленувати представників католицьких народів поза поляками – чехів та угорців, які трапляються на інших факультетах. Також обмежені можливості виділити німців, серед яких були як католики, так і протестанти.

За релігійною ознакою на факультеті домінували римо-католики – у I семестрі 1916 – 1917 навчального року їх навчалося на факультеті 181 особи, у другому семестрі того ж року – 155 осіб²³. Наступного навчального року їхня кількість ще збільшилася відповідно до 223 в першому і 220 в другому семестрі – відповідно до збільшення загальної чисельності студентів²⁴. Чисельність різко знизилася у першому семестрі 1918 – 1919 року – римо-католиків навчалося тільки 82 особи, але уже в другому семестрі їх було 262 особи на факультеті²⁵. Кількість греко-католиків у 1916 – 1917 році

сягала становила відповідно 45 і 47 осіб, у першому семестрі 1917 – 1918 року їх стало 75, а в другому спостерігався різкий зріст – до 121 осіб²⁶. За роки Першої Світової війни це був єдиний випадок, коли кількість греко-католиків на факультеті була вищою, ніж 100, оскільки в першому семестрі 1918 – 1919 року їх було тільки 35²⁷. У другому семестрі їхня кількість зросла до 83 осіб²⁸.

Стабільно зростала на факультеті кількість визнавців юдаїзму У першому семестрі 1916 – 1917 навчального року їхня кількість становила 63 особи²⁹, у другому дещо знизилася – до 53 чоловік³⁰. У 1917 – 1918 навчальному році їхня кількість зросла – до 117 у першому семестрі і 149 у другому³¹. У першому семестрі 1918-1919 навчального року їхня кількість впала до 82 осіб, зате вже наступного семестру зросла до 238³².

Постійно присутніми залишалися представники протестантського віровизнання, хоча їхня кількість ніколи не перевищувала 10 осіб. Найбільше число студентів-протестантів припало на другий семестр 1917 – 1918 року – 6 осіб³³. Зі значною долею вірогідності можна припустити, що за національним походженням усі вони були німцями.

Відтворити національну структуру студентства філософського факультету на основі співставлення показників рідної мови і релігії можливо тільки для 1916 – 1917 навчального року та першого семестру 1917 – 1918 року. Домінували польськомовні студенти – у першому семестрі 1916 – 1917 навчального року їх було 239 осіб, дещо менше у другому – 199, але у зимовому семестрі 1917 їхня кількість зросла до 285 чоловік³⁴. Кількість україномовних залишалася стабільною протягом 1916 – 1917 року вона становила 46 чоловік, у наступному семестрі зросла до 83 осіб. Кількість єврейськомовних перебувала на надзвичайно низькому рівні – відповідно 4, 9 і 38 особи у почергових семестрах³⁵. Німецькомовні студенти були представлені тільки у другому семестрі 1916 – 1917 року – 1 особа та в першому семестрі наступного навчального року – в кількості 7 осіб³⁶. Також у цьому семестрі на факультеті навчалося 2 чеськомовних студентів.

Національна структура студентства відображала переважно усталену ситуацію, в меншій мірі сигналізувала політичні зміни. Єдиним випадком, коли зміни у національному складі були наслідком політичних змін, є зникнення українців з обох факультетів – як і Університету загалом у другому семестрі 1918 – 1919 навчального року. Це було наслідком як українсько-польської війни, так і вимоги польського уряду скласти присягу лояльності польському урядові, на що українці у своїй масі не погоджувалися, вибираючи натомість вихід з університету. Протягом решти періоду українці стабільно займали другу позицію – зразу після поляків і також були одною з груп з чітко окресленою ідентичністю, на що вказує перевага традиційного поєднання мовної та релігійної самоідентифікації. Тобто переважна кількість поляків вважала себе римо-католиками з польською мовою, як рідною, а переважна більшість українців – греко-католиками з українською мовою, як рідною.

Дещо складніша ситуація у випадку єврейської частини студентства. Хоча у цьому випадку національна ідентичність практично збігається з конфесійною, існують розбіжності у мовній ідентифікації. Студенти-євреї зазначали як рідну мову ідиш, польську, рідше – німецьку. Останню мову як рідну позиціонували євреї, які прибули на навчання до Львова з Буковини, де німецькі впливи були значно сильніші, ніж в Галичині або з західних регіонів Австро-Угорської імперії. Така різноманітність мовної ідентифікації може бути показником глибини культурних асиміляційних процесів серед євреїв.

Сама наявність значної кількості випадків неясної ідентифікації серед євреїв дозволяє зробити висновок, що серед студентства Львівського університету було представлено дві групи студентів-євреїв – умовно їх можна означити, як “традиційні” та асимільовані. Обидві групи зазначали конфесійну приналежність, як “юдаїзм”, але “традиційні” рідною мовою вписували ідиш (варіанти – “Єврейська”, “гебраїська”, “ідиш”), а “асимільовані” – польську або німецьку. У останньому випадку рідна мова залежала від місця походження – євреї з Галичини рідною мовою вказували польську, тоді як вихідці з Буковини та приїжджці з інших частин імперії – німецьку.

Представництво інших національностей залишалось незначним. Хоча німці теоретично були домінуючою етнічною групою в імперії, адже саме їм належала політична влада, в конкретних умовах Галичини вони значною мірою полонізувалися, інколи – українізувалися. Вичленувати німецьку групу складно ще й через ускладнену релігійну ідентифікацію – чимало німців були католиками, як і поляки чи чехи. Інколи про німецьке походження може сигналізувати прізвище, але ця ознака реально про щось свідчить лише при бодай частковій відповідності решти ознак.

У соціальному відношенні серед студентів обох факультетів були представлені всі соціальні прошарки населення Галичини. Як видно з таблиці, жодна зі згадуваних у анкетах соціальних груп не мала переважної більшості.

Юридичний факультет

	1915-1916		1916-1917		1917-1918		1918-1919	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Урядовці	131	123	113		190	314	430	61
Інтелігенція	57	40	57		117	176	204	25
Військові	5	4	2		3	15	12	6
Домовласники	20	15	15		51	83	97	17
Промисловці, Фінансисти	54	58	44		133	264	301	31
Селяни	36	41	30		71	159	134	6

Філософський факультет

	1915-1916		1916-1917		1917-1918		1918-1919	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Урядники			111	96	169	182	262	
Інтелігенція			53	63	129	145	180	
Військові			7	5	17	17	20	
Домовласники			10	6	20	23	53	
Промисловці, фінансисти			29	20	87	68	142	
Селяни			15	17	30	47	52	

На юридичному факультеті найчастіше траплялися вихідці з сімей урядовців – у 1915 – 1916 навчальному році на перший семестр записалося 131 студент з сім'ї урядників, на другий – 123³⁷. На перший семестр 1916 – 1917 року вступило 113 вихідців з урядничих сімей³⁸. Тенденція збереглася і надалі – у 1917 – 1918 році на факультеті навчалася відповідно 190 і 314 таких студентів; у 1918 – 1919 – відповідно 430 і 61 студент³⁹.

Другою соціальною групою, серед якої користувався популярністю юридичний факультет, були промисловці та фінансисти. У 1915 – 1916 навчальному році та першому семестрі 1916 – 1917 року кількість вихідців з промислових родин коливалася між 40 і 60 осіб⁴⁰, починаючи з 1917 року їхня кількість різко збільшилася – у зимовому семестрі 1917 – 1918 навчального року їх навчалася 133 особи, наступного семестру – 264, у першому семестрі 1918 – 1919 року – 301, після чого наступив різкий спад – тільки 31⁴¹. Доволі часто юридичну кар'єру обирали вихідці з інтелігентів. Як і у випадку промисловців, їхня кількість у 1915 – 1917 роках коливалася між чисельністю 40 і 60 осіб, після чого різко зросла, починаючи з першого семестру 1917 – 1918 року. Максимальна кількість вихідців з інтелігенції на факультеті припала на перший семестр 1918 – 1919 року – 204 особи.

Порівняно невисокою була присутність вихідців з родин військових та власників маєтків. Хоча динаміка присутності представників прошарку домовласників збігалася з динамікою уже згаданих суспільних груп і загалом вписувалася в загальну динаміку зросту-спадання кількості студентів на факультеті – у 1915 – 1917 роках їхня кількість трималася в рамках 15 – 20 осіб, з осені 1917 року зросла до 51 особи, з часом їхня присутність зросла до 97 чоловік. Натомість кількість вихідців з родин військових утримувалася на рівні кількох чоловік протягом усього досліджуваного періоду, за винятком другого семестру 1917-1918 року – 15 чоловік та першого семестру 1918-1919 року, коли їхня кількість становила 12 чоловік⁴².

Досить численною була група вихідців з селянського стану – у 1918 році їхня кількість досягла 159 осіб у другому семестрі 1917 – 1918 року та 134 у першому семестрі 1918 – 1919 року⁴³. Тим різкіший виглядає спад у другому семестрі 1918 – 1919 року, коли вихідці з селян налічували лише 6 осіб серед усіх студентів факультету⁴⁴. Причиною були передусім обставини українсько-польської війни, яка тривала безпосередньо в регіоні. Попри очевидний фактор мобілізації, який суттєво вплинув на кількість студентів загалом, внаслідок війни порушилися шляхи сполучень. Це суттєво ускладнило добирання до Львова, який, до того ж, до весни був майже заблокований українською армією. Третьою суттєвою причиною був факт, що селяни були представлені переважно українцями, які для того, щоб отримати право навчатися в університеті, мусили підписати присягу лояльності.

Серед студентів філософського факультету найчисленнішою, хоч і не домінуючою групою, були вихідці з сімей урядників. У першому семестрі 1916 – 1917 навчального року їх було 111, у другому – 96⁴⁵. Наступного навчального року їх налічувалося відповідно 196 і 182, у першому семестрі 1918 – 1919 року кількість ще зросла – до 262 осіб⁴⁶. Другою за чисельністю групою на “філософії” була

інтелігенція. Її кількість стабільно зростала – від 53 осіб у першому семестрі 1916-1917 навчального року до 180 у першому семестрі 1918 – 1919 року⁴⁷. Вихідці з промислово-фінансових кіл у 1916 – 1917 році склали невелику групу чисельністю 20 і 29 чоловік у відповідних семестрах⁴⁸. У першому семестрі 1917-1918 року їхня кількість зросла майже втричі і становила 87 осіб⁴⁹. У другому – дещо впала до 68 чоловік, але вже в наступному семестрі зросла до 142 осіб. Стабільно невелику групу склали діти військових – їхня кількість на філософському факультеті ніколи не перевищувала відмітки 20 осіб, якої досягла у першому семестрі 1918-1919 року⁵⁰.

Також не були великими групами вихідці з землевласників та з селянства але, на відміну від військових, демонстрували чітку тенденцію зростання. Зокрема, кількість перших поступово зросла від 10 осіб у першому семестрі 1916-1917 року до 53 у зимовому семестрі 1918 – 1919 року. Кількість селян виросла від 12 до 52 за аналогічний відрізок часу.

Аналіз соціального складу студентства увиразнює також іншу тенденцію. Уже зазначалося про значну кількість вихідців з селян серед студентства. Переважна їх більшість припадала на осіб, які декларували себе українськими греко-католиками, простіше кажучи, були українцями. Враховуючи обставини воєнного часу і, попри все, стабільний зріст їхньої чисельності та паралельне зниження кількості студентів – українців на теологічному факультеті, можна припустити, що роки Першої Світової війни співпали з періодом початків формування української еліти вже не традиційно культурницького характеру, а управлінського про шарку. Опосередковано на користь такого твердження свідчить також факт, що серед списків студентів-українців трапляється чимало прізвищ пізніше відомих особистостей. Серед інших, тоді в університеті вчилися Юліан Гіряк⁵¹, Микола Голубець⁵², Антін Княжинський⁵³, Мілена Рудницька⁵⁴, Микола Чубатий⁵⁵, Степан Шах⁵⁶ та інші.

Досить поширеною була присутність на юридичному факультеті студентів – вихідців з сімей правників. У першому семестрі 1915 – 1916 навчального року на факультеті навчалося 16 вихідців з сімей юристів, на другому семестрі таких студентів – 9. Наступного семестру кількість таких студентів збільшилася вдвічі – до 18 чоловік. У зимовому семестрі 1917 – 1918 навчального року на факультет вступило 32 вихідці з правничих родин, у другому семестрі того ж року – 61. Надалі тенденція зберігалася – у першому семестрі 1918 – 1919 навчального року на факультеті навчалося 80 таких студентів. Попри поступовий чисельний зріст цієї групи, вони ніколи не становили виразної більшості, хоча якщо врахувати, що найбільшою соціальною групою на факультеті були вихідці з сімей урядовців – чії функції, як правило, вимагали юридичної освіти, то можливий висновок, що юридичний факультет виконував роль підготовки фахівців для державного управління і навчання на ньому давало найбільші можливості доволі швидко зробити кар'єру.

Вплив військового часу на віково-статеву структуру відбилася тільки на філософському факультеті. На юридичному факультеті протягом усієї війни навчалися виключно чоловіки, натомість на філософському відбулося стрімке збільшення кількості студенток.

	1915-1916		1916-1917		1917-1918		1918-1919	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Чоловіки			93	78	181	340	354	
Жінки			254	256	365	312		

Особливо різною різниця у кількісному співвідношенні припадає на 1916-1917 навчальний рік – 254 жінки проти 93 чоловіків у першому семестрі та 256 проти 78 у другому. Співвідношення дещо вирівнялося у наступних роках – у 1917 – 1918 роках становило 365 проти 181 у першому семестрі та 312 проти 340 у другому. Незначна перевага чоловіків збереглася також у зимовому семестрі 1918 – 1919 навчального року.

Попри немирний час, географія походження студентів не обмежувалася Львовом та прилеглими околицями. Більше того, львів'яни становили меншість порівняно з вихідцями як з власне Галичини, так і з сусідніх територій. У 1915 – 1916 навчальному році на юридичному факультеті навчалося 157 корінних львів'ян та 232 уродженці решти краю. Розрив ще збільшився наступного року – 129 львів'ян та 222 вихідці з території Галичини та продовжував зростати у зимовому семестрі 1916 – 1917 навчального року – 98 львів'ян проти 219 галичан. Надалі картина виглядала так – 203 львів'ян проти 606 уродженців Галичини у першому семестрі 1917 – 1918 року та 298 проти 1162 у другому семестрі. У першому семестрі 1918 – 1919 року кількість львів'ян суттєво зросла – до 411 чоловік, але решта студентства нараховувало 1007 чоловік.

Юридичний факультет

	1915-1916		1916-1917		1917-1918		1918-1919	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Львів	157	129	98		203	298	411	94
Галичина	232	222	219		606	1162	1007	
Кор. Польське	-	-	1		8	5	25	4
Інші країни	-	1	-		2	9	13	-

Філософський факультет

	1915-1916	1916-1917	1917-1918	1918-1919				
	I	II	I	II	I	II	I	II
Львів			218	197	286	444	56	
Галичина			128	134	292	208	143	
Кор. Польське			1	1	-	-	-	
Інші країни			-	2	4	-	-	

На філософському факультеті ситуація виглядала діаметрально протилежним чином. Кількісна перевага уродженців Львова помітна вже у першому семестрі 1916 – 1917 навчального року – 218 львів'ян порівняно з 128 уродженцями решти регіону. Аналогічно наступного семестру – 197 проти 134. Ситуація змінилася, починаючи з першого семестру 1917 – 1918 навчального року, коли на факультет вступило 286 львів'ян і 292 уродженців Галичини. Але вже наступного семестру львів'ян налічувалося 444 особи на факультеті, а решти тільки 208.

Крім уродженців Львова і загалом Галичини, в університеті були також представлені вихідці як з інших територій Дунайської монархії, так і з інших країн, зокрема, Російської монархії. Серед іноземців можна виокремити кілька груп, представники яких стабільно представлені серед студентів Львівського університету. Це, насамперед, поляки з Королівства Польського, тобто частини Польщі, яка після поділів опинилася під управлінням Росії, євреї з Буковини (переважно німецькомовні) та уродженці сусідніх країн імперії - переважно Чехії та Угорщини. Останні становили рідкість, переважно будучи призваними в армію студентами Празького та Будапештського університетів, які скористалися періодом дислокації частини, до якої належали, у Львові, щоб продовжити перерване війною навчання. Популярністю серед усіх трьох груп користувався переважно юридичний факультет, про що свідчать цифрові дані: на філософському факультеті вихідців з Королівства Польського навчалися тільки в 1916-1917 навчальному році, а на юридичному в той самий період їхня кількість постійно зростала – від 1 людини в першому семестрі 1916 – 1917 навчального року до 25 осіб у першому семестрі 1918 – 1919 навчального року. Аналогічно ситуація виглядала у випадку вихідців з інших країн – на філософському факультеті вони представлені тільки у другому семестрі 1916 – 1917 року (2 особи) та першому семестрі 1917 – 1918 року – 4 особи. Натомість на юридичному факультеті кількість іноземців, як і вихідців з Королівства, зростала – від 2 осіб у першому семестрі 1917 – 1918 року до 13 чоловік у зимовому семестрі 1918 – 1919 року.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що на відміну від філософського факультету, який об'єднував у собі дуже широке коло дисциплін, юридичний концентрувався на правничих дисциплінах і знання, здобуті на ньому, мали більшу практичну цінність, зокрема, закінчення правничого факультету давало можливість розпочати кар'єру у державній установі. Тому юридичний факультет залишався одним з найпопулярніших.

Хоча не підлягає сумніву, що військові події залишалися основним чинником впливу на динаміку змін серед студентської спільноти, цей вплив був далеко неоднаковим і нерівномірним, до того ж часто накладався з тими факторами, які діяли і в мирний час, будучи відображенням об'єктивних реалій структури населення Галичини загалом.

Фактор воєнного часу впливав передусім на кількість студентів, яка була найнижчою в періоди, коли Галичина була тереном бойових дій, тобто в 1914 – 1916 році і стрімко зростала, починаючи з 1917 року, коли Галичина перестала бути прифронтовою зоною. Оскільки війна потягнула за собою мобілізацію, це сильно зменшило кількість студентів-чоловіків і в якійсь мірі змінило усталену

віково-статеву структуру студентської громади. Єдиним винятком був юридичний факультет, який залишався абсолютно “чоловічим” навіть у період 1915 – 1916 року.

Також характерним явищем для воєнного часу стала присутність серед студентів великої кількості військових, які суміщали службу (переважно штабну) з навчанням. Характерно, що таких студентів також побільшало, починаючи з 1917 року, коли фронтове затишшя не вимагало значних переміщень військової інфраструктури.

Разом з тим, воєнні обставини практично не вплинули на внутрішні співвідношення національностей, релігій та соціального походження, що, в свою чергу, означає, що національна і соціальна структура Галичини не зазнала кардинального впливу військових подій. Закономірно, що перше місце по чисельності займали студенти-поляки, не стільки завдяки чисельності, скільки завдяки тому, що переважно мешкали в містах, відповідно, мали легший доступ до освіти. Характерна доволі велика кількість мовно асимільованих євреїв з тенденцією зросту, переважно в бік польськомовних. Кількість німців залишалася стабільно обмежена, хоча не виключено, що насправді їх було більше, ніж це демонструє статистика, оскільки серед німців були, як протестанти, так і католики, а фактор мовної асиміляції ускладнює точний підрахунок представників німців серед студентів. У жодному випадку національність не була жорстко прив’язана до певного соціального походження, навіть у випадку українців традиційне переважання священників та селян уже значною мірою не прослідковується. Кількість українців стабільно зростала, що, порівняно з традицією вступати переважно на теологічний факультет, свідчить про переорієнтацію.

Інкони траплялися нестандартні випадки поєднань мова-релігія – так, один зі студентів-юдеїв вказав рідною мовою українську, атакож зазначив, що закінчив українську гімназію. Також трапляються українці – римо-католики, вірогідно, представники так званих “латинників”. Характерно, що серед тих, хто вказав рідною мовою польську, подібних нестандартних випадків не спостерігалось, що свідчить про добре сформоване відчуття ідентичності серед поляків.

Назагал структура студентської спільноти відображала у зменшеному вигляді етнорелігійносоціальну структуру регіону і воєнні події не вплинули відчутно на її зміни. Єдиним видимим наслідком війни стала поява національних груп, яких раніше практично не було – чехів та угорців, хоча їхня кількість не перевищила кільканадцяти осіб на семестр. Також з’явилися студенти-військові, які навчалися на підставі так званого “академічного урльопу”.

Кардинальні зміни у внутрішньому розподілі відбулися тільки в процесі розпаду і повного зникнення Австро-Угорської імперії. Саме тоді відбувається остаточний перелом у кількості і всіх інших параметрах на користь поляків – як закономірний наслідок входження територій Галичини до складу Польської держави. Така картина свідчить також про те, що в умовах Західної України питання університету залишалося значною мірою питанням не так суто культурним, скільки політичним.

¹ Beck A. Uniwersztet rosyjski w czasie inwazji rosyjskiej. – Lwow, 1915.

² Історія Львівського університету... – С. 174.

³ Там само. – С. 175;

⁴ Osadczy B. Święta Ruś...

⁵ ДАЛО. – Ф. 26, Оп. 13. – Спр. 747;

⁶ Історія Львівського університету, С. 175;

⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649, 650, 651.

⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 652, 653.

⁹ ДАЛО. – Ф. 26, Оп. 15. – Спр. 172.

¹⁰ ДАЛО. – Ф. 26, Оп. 15. – Спр. 651.

¹¹ ДАЛО. – Ф. 26, Оп. 15. – Спр. 652.

¹² Szumowski T. Harcerze w obronie Lwowa – pałac Sapeihów// Obrona Lwowa T.2 S. 474.

¹³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177.

¹⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 170, 171, 172, 173.

¹⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 173, 174, 17.

¹⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 173.

¹⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 170, 171.

¹⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. – 172.

¹⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 173.

²⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 177.

²¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177.

²² Там само.

²³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650.

²⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 651, 652.

²⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 654, 655.

²⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15, Спр. – 651, 652, 653.

- ²⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15, Спр. – 653.
²⁸ Там само, Спр. – 654.
²⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15, Спр. – 649.
³⁰ Там само, Спр. – 650.
³¹ Там само, Спр. – 651, 652; 32.
³² Спр. – 653, 654.
³³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 652.
³⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 649, 650, 651, 652, 653.
³⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 649, 650, 651.
³⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 спр. – 650, 651.
³⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 170, 171.
³⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 172.
³⁹ Там само, Спр. 173. – 174, 175, 176.
⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 170, 171, 172.
⁴¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 173, 174, 175, 176, 177.
⁴² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 173, 174, 176.
⁴³ Там само.
⁴⁴ Там само, спр. 177.
⁴⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649, 650;
⁴⁶ Там само, Спр. 651, 652, 653, 654.
⁴⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654.
⁴⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649.
⁴⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650.
⁵⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650.
⁵¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 291.
⁵² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 651, Арк. 133.
⁵³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 98.
⁵⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 200.
⁵⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 39.
⁵⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 579.

УДК: 94:355.23(477)“1918/1920”

© Олександр Демчучен (Чернівці)

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР

У статті йдеться про організацію підготовки командних кадрів армії Української Народної Республіки періоду Директорії УНР.

Ключові слова: Директорія УНР, Українська армія, військові кадри, С. Петлюра, військова академія, військові школи.

Демчучен А.

Подготовка военных кадров Армии Украинской Народной Республики в период Директории УНР

В статье речь идет об организации подготовки командных кадров армии Украинской Народной Республики периода Директории УНР.

Ключевые слова: Директория УНР, Украинская армия, военные кадры, С. Петлюра, военная академия, военные школы.

Demchuchen O.

Preparation of Armed Forces of National Ukrainian Republic Directory

This article deals with organisational preparation of armed forces of National Ukrainian Republic Directory.

Key words: National Ukrainian Republic Directory, Ukrainian army, military personnel, S.Petyura, military Academy, military schools.

Важливим напрямком діяльності уряду УНР та військового керівництва була підготовка командних кадрів. Відразу після приходу до влади уряд УНР та командування Української армії відчували повною мірою величезну їх нестачу у військах.

Це питання знаходить своє висвітлення в історіографії. До нього зверталися у своїх наукових працях окремі вітчизняні дослідники як у постановці окремого наукового завдання так і в контексті інших важливих проблем, присвячених військовим питанням доби Української революції. Їх різною мірою розглядали у дисертаційних роботах С. Литвин¹, В. Задунайський², О. Даценко³, А. Науменко⁴, М. Герасименко⁵. Основними ж джерелами для підготовки даної статті виступають архівні документи та збірки матеріалів, що побачили світ протягом останніх років. Вони в цілому створюють можливість для висвітлення порушеної проблеми.

Мета пропонованої статті – проаналізувати діяльність уряду УНР та командування Української армії щодо підготовки командних кадрів усіх родів зброї для національного війська.